

אתר דעת * לימודים * גיליון 18 * תשפ"ב * 2021/22

קריאת שמע – ההלכה כנגזרת מהמקראות

עזרא בלוק

- 2.....הקדמה
- 3.....חלק א – ניתוח המקראות
- 3.....זיהוי הבחינות
- 3.....בחינה ראשונה – כל התורה:
- 4.....**בחינה שניה – התייחסות לדברים מקודם: עול מלכות שמים:**
- 4.....**בחינה שלישית – התייחסות לדברים שנאמרו בהמשך ויחס לפרשות והיה אם שמוע:**
- 5.....היחס לפרשת והיה אם שמוע:
- 5.....היחס לפרשת ויאמר:
- 6.....**בחינה רביעית – עשרת הדיברות כיסוד התורה:**
- 7.....**בחינה חמישית – היחס למצות תפילין:**
- 8.....**בחינה שישית – השמירה:**
- 9.....**בחינה שביעית – היחס לבחינת מצות הקהל:**
- 10.....**מסקנה:**
- 11.....איחוד הבחינות בהגדרת המצוה ודיניה
- 11.....אילו פרשיות יש לקרוא באיחוד הבחינות?
- 12.....זמן הקריאה:
- 12.....כוונה בקריאה:
- 13.....ניהול עם היחסים עם המצוות הדומות:
- 13.....חלק ב – עיון בדברי חז"ל
- 13.....זיהוי הבחינות
- 13.....בחינת תלמוד תורה:
- 14.....בחינת עול מלכות שמים ועול מצוות:
- 14.....בחינת עשרת הדיברות:
- 16.....פרשת ויאמר – ציצית:
- 17.....בחינת תפילין:
- 18.....בחינת מזחה:
- 19.....בחינת השמירה:
- 19.....יחס למצות הקהל:
- 19.....איחוד הבחינות
- 19.....זמן קריאת שמע של ערבית:
- 20.....זמן קריאת שמע של שחרית:
- 22.....פרשנות לפרשה על פי המדרש לקח טוב:
- 22.....דין בעל קרי:
- 23.....פרשת בלק:
- 24.....**מסקנה:**
- 25.....האם קריאת שמע מדאורייתא?

הקדמה

כמו בכל מערכת, בין אם מדובר במערכת טבעית או מערכת מלאכותית, המערכת בנויה ממספר רכיבים וחלקים, וכל חלק בנוי מהאלמנטים המרכיבים אותו. בין החלקים השונים הבונים יחד את המערכת קיימים יחסים והשפעות של אחד על השני. ניקח לדוגמה, את מערכת הגוף. היא בנויה מאיברים שיש ביניהם כל מיני יחסים. אך כל איבר בעצם בנוי מדברים יסודיים יותר המרכיבים אותה כמו בשר גידים ונימים. רכיבים אלו הם המחברים ומקשרים בין האיברים השונים, ועל ידי כלל החלקים הפועלים יחד, המערכת השלמה פועלת. כך גם התורה בונה לנו את מערכת המצוות. כל מצוה בנויה ממספר אלמנטים ובחינות אשר מתבטאים כל אחד ברמה מסוימת בדינים ובעניינים של המצוה. לכל בחינה יש גם יחס עם מצוות ודינים אחרים בתורה. על ידי ההרכבה של הבחינות השונות בתורה יחד, תוך הופעתה של כל אחת בכל המצוות שבתורה, הם יוצרים גוף ומערכת המופיע דברים הרבה יותר מפותחים מכל חלק מצד עצמו.

במסגרת מאמר זה ננסה להתחיל ברמה מסוימת חקירה על מצות קריאת שמע, הגדרת הבחינות והאלמנטים השונים שיש בה, המשקל הניתן לכל חלק, ויחסיה למצוות ודינים אחרים בתורה. דרך החקירה תיעשה על פי סדר הפעולות הבא:

- זיהוי צורות - המעיין צריך עבור כל אחד מהפרשיות המתייחסות לאותו דין או מצוה לזהות את המבנים (כגון כלל ופרט, מילים או ביטויים מנחים וכדומה).
- זיהוי הבחינות השונות במצוה – תוך השוואה ועימות המקורות השונים כדי להגיע לבחינות השונות העומדות מאחורי המצוה. לאחר מכן, יש לתת משקל לכל בחינה במצוה, אילו מהם מרכזיים ואילו משניים יותר.
- הקבלה של הבחינות השונות להופעתם במצוות אחרות.
- איחוד הבחינות – הגדרת הגבולות של המצוה תוך נתינת מקום וביטוי לכל בחינה במצוה ובפרטיה בהתאם למשקלה. יש לקחת בחשבון פה גם את העקרונות הכלל-הלכתיים הרלוונטיים (כגון תורה חסה על ממונן של ישראל, דרכיה דרכי נועם וכדומה).
- מבחן התוצאה – יש לבדוק אילו חלקים בדין נכנסים לפשטי הכתובים ואילו רחוקים. החלקים בתוצאה הרחוקים יש להגדיר כאסמכתא וכדרבנן והחלקים הקרובים לפסוקים עצמן יש להגדיר כדאורייתאיים. כלומר, יש למדוד את מידת הפרשנות לעומת החקיקתיות.

נראה גם כן איך על פי שיטה זאת ניתן להבין את האופן שבו ראו חז"ל את מצוות קריאת שמע ומה כללו בה.

מאמר זה בנוי משני חלקים. החלק הראשון הוא עיון וניתוח המקראות על פי הכללים הנ"ל בצורה עצמאית. החלק השני מראה איך ניתן לראות בדברי חז"ל שאכן הם ראו כך את הדברים והגיע למסקנותיהם בהגדרת המצוה על פי כללים אלו.

חלק א – ניתוח המקראות

זיהוי הבחינות

נפתח את דיונינו ביחס לדברים פרק ו':

(ד) שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד. (ה) וְאַהֲבַתְּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מַאֲדְךָ. (ו) וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם עַל לִבְבְּךָ. (ז) וְשָׁנַנְתָּם לְבִנְיָךְ וְדַבַּרְתָּ בָּם בְּשַׁבְּתְךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשֹׁכְבְךָ וּבְקוּמְךָ. (ח) וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדְךָ וְהָיוּ לְטֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ. (ט) וּכְתַבְתָּם עַל מַזְזוֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ.

יש להבין מהם אותם דברים שה' מצוה אותנו שיהיו על לבבנו ושנדבר בהם בזמן השכיבה והקימה. נראה לומר, שבקריאה פשוטה של "והיו הדברים האלה", ישנם מספר דרכים להבין למה הביטוי מתייחס:

- כל התורה כולה – 'הדברים האלה' אינם מתייחסים לדברים הסמוכים אלא לכל הדברים באופן כללי.
- החלק הראשון בפרשה – 'הדברים האלה' מופנה אחורה לדברים הסמוכים שנאמרו מקודם.
- החלק השני בפרשה – 'הדברים האלה' מופנה קדימה לדברים בהמשך הפרשייה.

כעת נראה שכל אחת מההסברים האלו אכן מעידים על כיוונים ובחינות שונות בעומק הפרשייה. הנחת היסוד היא שהתורה השאירה את העניין בצורה עלומה וסתומה במכוון מתוך רצון לאחד כמה בחינות שונות בפרשייה.

בחינה ראשונה – כל התורה:

באופן פשוט מדובר בלימוד התורה כולה ועיון בה. כלומר, החיוב הוא שכלל התורה תהיה על לבבך. לפי זה "הדברים האלה" הם אותם "אלה הדברים" המופיעים בתחילת ספר דברים, שאותם הרצה משה לפני בני ישראל כשלימד אותם את כל התורה כולה. יותר מזה, 98% מההופעות של 'אלה הדברים' או 'הדברים האלה' מספר שמות ואילך מתייחס לכל התורה כולה.¹ אך עולה השאלה, איך עושים זאת בשכיבה ובקימה? הרי ברור שהתורה לא דורשת ממנו לשנן את כל התורה כולה פעמיים ביום. אלא נראה שהכוונה היא למצוא דברים המהווים אבות ויסודות לתורה.

אלא שיש לשאול, הרי קיימים כמה וכמה פרשיות המהוות יסודות ואבות לתורה. למה אם כן נבחר דווקא פרשת שמע? באמת, במסגרת בחינה זאת בלבד, אין סיבה באמת להיצמד דווקא לפרשה זאת ולבכר אותה על פני האחרות.

¹ כך כותב האבן עזרא (דברים ו, ו): "הדברים האלה - ... והאמת (נאמר על) כל המצוות".

בחינה שניה – התייחסות לדברים מקודם: עול מלכות שמים:

לפי בחינה זאת, הדברים האלה מתייחסים לדברים שנכתבו מקודם. אם כן, עלינו להבין מה עומ קריאת שמע – ההלכה כנגזרת מהמקראות ד מאחורי הדברים שנכתבו מקודם ולהבינם לעומקם.

לצורך כך נשווה את הדברים האמורים כאן עם פרק י"א. אצלנו בפרק ו', התורה באה ומתווה את הכיוון הרעיוני – מה עלינו לדעת בידיעות ובאמונה שזהו "קבלת עול מלכות שמים". בפרק י"א התורה באה ומורידה את הקבלה לצורה מעשית. דבר זה נקרא בדברי חז"ל בשם "קבלת עול מצוות". כלומר, הורדה של עול מלכות שמים והעניינים המתקבלים בפרק ו' בצורה של עבודה מעשית. נערוך השוואה בין הפרקים ונראה את היחס בין הפרקים.

"(א) **וְאֶהְבֶּתְּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ** **וְהִישׁוּם שֶׁל חֶלֶק זֶה הוּא ש - וְשִׁמְרַתְּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְחֻקְתּוֹ**
וּמִשְׁפָּטָיו וּמִצְוֹתָיו כָּל הַיָּמִים... (ח) **וְשִׁמְרַתְּם** אֶת כָּל הַמִּצְוָה **אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְוֶה הַיּוֹם ...**
(יג) **וְהָיָה אִם שָׁמַעַתְּ מִשְׁמַעוֹ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְוֶה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאֶהְבָה אֶת ה'**
אֱלֹהֵיכֶם וּלְעַבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם..."

בחלק זה התורה מזריקה מילים ומושגים שבאים להוריד את הרעיונות הגבוהים של פרשת שמע לעבודה מעשית. כהקדמה, בפסוק א התורה באה ולוקחת את החיוב של אהבת ה' ומסבירה מה יש לעשות על מנת ליישם זאת – על ידי שמירת משמרתו וחוקתיו ומשפטיו ומצותיו כל הימים. לאחר מכן בפסוקים ח' ו"ג ניתן לראות את הניגודיות בין פרק י"א לפרק ו'. בפסוק ח וכן ב"ג ניתן לראות את הביטוי החוזר המופיע גם בפסוק ו' בפרק ו' "אשר אנכי מצוה היום" או הדומה לזה. אך בניגוד לפרשת ואהבת שמדובר על ה"דברים" כלומר הרעיונות ושצריך שיהיו על לבבך, בפרק י"א התורה מציעה הסבר מעשי יותר. ה' לא מצוה דברים אלא הוא מצוה לשמור את המצוה. כמו כן, בסוף פסוק יג, העניין מודגש מאוד. התורה באה ומזריקה את המילה "ולעבדו" בתוך העתקתה של פסוק ה' המופיע בפרק ו'. כלומר, היא מדגישה את העבודה המעשית ולא רק את חובות הלבבות הנמנות בפרק ו'.

ייתכן שגם 'הדברים האלה' מתייחס רק לפסוק שמע ישראל. גם על פי הבנה זאת יש פה הדגשה של עול מלכות שמים.

כמו כן, כפי שנראה במדרש תהילים בהמשך המאמר, ייתכן ש'הדברים האלה' מתייחס בעצם לבחינה של התורה, אלא שאהבת ה' יתברך הוא באהבת תורתו.

בחינה שלישית – התייחסות לדברים שנאמרו בהמשך ויחס לפרשות והיה אם שמוע:

לפי בחינה זאת 'הדברים האלה' מתייחס למה שכתוב בהמשך. נראה אם כן שיש להבין את הדברים כמתייחסים להמשך הפרק, מה שכתוב מיד בהמשך:

"(י) וְהָיָה כִּי יָבִיֵאֵף ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְךָ עָרִים גְּדֹלֹת וְטֹבֹת אֲשֶׁר לֹא בָנִיתָ. (יא) וּבָתִּים מְלֵאִים כָּל טוֹב אֲשֶׁר לֹא מְלֵאתָ וּבָרֶת חֲצוּבִים אֲשֶׁר לֹא חֲצַבְתָּ כְרָמִים חֲתִיתִם אֲשֶׁר לֹא נָטַעְתָּ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ. (יב) הַשְּׁמֵר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֲשֶׁר הוֹצִיאָךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים. (יג) אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא וְאֵתוֹ תַעֲבֹד וּבְשִׁמּוֹ תִשְׁבַּע. (יד) לֹא תִלְכּוּן אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סָבִיבוֹתֶיכֶם. (טו) כִּי אֵל קָנָא ה' אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבְּךָ פֶּן יִחַרְךָ אֵף ה' אֱלֹהֶיךָ בְּךָ וְהִשְׁמִידְךָ מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה."

תורף הדברים נאמרו בפרשת והיה אם שמוע וויאמר כפי שנראה:

היחס לפרשת והיה אם שמוע:

נביא את הדברים בפרשת והיה אם שמוע:

"(יג) וְהָיָה אִם שָׁמַע תִּשְׁמַעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לֵאמֹר אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וּלְעַבְדוֹ בְּכֹל לְבַבְכֶם וּבְכֹל נַפְשְׁכֶם... (טז) הַשְּׁמְרוּ לְכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם וְסָרְתֶם וְעַבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם. (יז) וְחַרְךָ אֵף ה' בְּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר וְהָאָדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ וְאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר ה' נָתַן לְכֶם. (כא) לִמְעַן יִרְבוּ יְמֵיכֶם וְיָמֵי בְנֵיכֶם עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְךָ כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ."

בנוסף לכל אלו, כמובן שבאופן בולט יותר ניתן לראות את היחס בין פרשת שמע לפרשת והיה אם שמוע, בחלקים המקבילים באופן בולט הדנים בדיבור בדברים, תפילין ומזוזה.

היחס לפרשת ויאמר:

בפרשת ויאמר כתוב:

"(ד) לִמְעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי וְהֵייתֶם קְדוֹשִׁים לְאֱלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהִיזוֹת לְכֶם לְאֱלֹהִים אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: (פ)."

כלומר, ניתן לראות שמהבחינה הזאת ניתן לראות את חשיבותם של הפרשיות האחרות – והיה אם שמוע וויאמר. כלומר, קיים יחס ברור בין המשך הדברים בפרשה העוקבת את פרשת שמע שהזכרנו שלא לשכוח את יציאת מצרים, לבין פרשת ויאמר ששם נצטוונו

³ דברים יא, יג – כא.
⁴ במדבר טו, מ – מא.

לזכור את יציאת מצרים. לכן נראה לומר שיש יחס בין מצות קריאת שמע לבין מצוות זיכרון יציאת מצרים.

בחינה רביעית – עשרת הדיברות כיסוד התורה:

היחס בין פרשת שמע לבין פרשת עשרת הדיברות (בדברים) הוא בולט מאוד. קודם כל, יש לשים לב שהדברים הינם עוקבים. בדברים פרק ה מתואר מעמד הר סיני ועשרת הדיברות. מיד לאחר מכן, מובאת פרשת שמע בפרק ו. כמו כן, בהשוואה בין הפרקים ניתן לראות המון דברים המדמים את השניים. כתוב בדברים פרק ה:

"(א) ... שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֵת הַחֻקִּים וְאֵת הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹבֵר בְּאָזְנוֹכֶם הַיּוֹם וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וְשִׁמְרְתֶם לַעֲשׂוֹתָם... (ו) אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים. לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי. (ז) לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל כָּל תְּמוּנָה אֲשֶׁר בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וְאֲשֶׁר בְּמַיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ. (ח) לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם כִּי אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֶקֶד עוֹן אֲבוֹת עַל בְּנֵים וְעַל שְׁלִישִׁים וְעַל רְבָעִים לְשׁוֹנְאֵי. (ט) וְעַשֵׂה חֶסֶד לְאֶלְפִים לְאֹהֲבֵי וּלְשֹׁמְרֵי [מִצְוֹתַי] (מִצְוֹתוֹ). (י) לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹא כִּי לֹא יִנְקֶה ה' אֶת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לְשׁוֹא. (יא) שְׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כְּאֲשֶׁר צִוָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ. (יב) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֹאכְתֶּךָ. (יג) יוֹם הַשַּׁבְעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֹאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתֶּךָ וְשׁוֹרְךָ וְחֹמֶרְךָ וְכָל בְּהֵמְתֶךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לַמַּעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאִמְתֶּךָ כְּמוֹךָ. (יד) חִכְרַת כִּי עֲבַד הַיִּתְּ בָּאָרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְאָךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרַע נְטוּיָה עַל כֵּן צִוָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת. (טו) כִּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ כְּאֲשֶׁר צִוָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ לַמַּעַן יֵמִיךָ וְלַמַּעַן יֵיטֵב לְךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ. (טז) לֹא תִרְצַח. וְלֹא תִנְאַף. וְלֹא תִגְנוֹב. וְלֹא תַעֲנֶה בְרַעַף עַד שׁוֹא. (יז) וְלֹא תַחְמֹד אִשְׁתִּי רֵעֶךָ וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שְׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וְאִמְתּוֹ שׁוֹרוֹ וְחֹמֶרוֹ וְכָל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ. (יח) אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִבֶּר ה'... וַיִּכְתְּבֶם עַל שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים... (כה) מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבַבְּכֶם זֶה לָהֶם לִירְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת כָּל מִצְוֹתַי כָּל הַיָּמִים לַמַּעַן יֵיטֵב לָהֶם וּלְבָנֵיהֶם לְעֹלָם... (כז) וְאַתָּה פֹּה עֹמֵד עֹמְדֵי וְאִדְבַּרְהָ אֵלַיךְ אֶת כָּל הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּלְמַדְם וְעָשׂוּ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נָתַן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ. (כח) וְשִׁמְרְתֶם לַעֲשׂוֹת כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲתֶכֶם לֹא תִסְרוּ יָמִין וּשְׂמָאל... לַמַּעַן תַּחֲיוּ וְטוֹב לָכֶם וְהֶאֱרַכְתֶּם יָמִים בָּאָרֶץ אֲשֶׁר תִּירְשׁוּ."

ובדברים פרק ו כתוב:

"(א) וְהָאֵת הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים... (ב) לַמַּעַן תִּירָא אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לְשִׁמֹּר אֶת כָּל חֻקֹּתָיו וּמִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְלַמַּעַן יֶאֱרַכְךָ יְמִיךָ."

(ג) וְשָׁמַעַת יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר יִיטֵב לָךְ וְאֲשֶׁר תִּרְבוֹן מְאֹד כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אַרְץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ. (ד) שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד. (ה) וְאַהֲבַת אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ. (ו) וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצֹוֹף הַיּוֹם עַל לִבְבְּךָ. (ז) וְשָׁנַנְתֶּם לְבַנְיָן וְדַבַּרְתֶּם בָּם... (ט) וּכְתַבְתֶּם עַל מַזְזוֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ... (יב) הַשֹּׁמֵר לָךְ פֶּן תִּשְׁכַּח אֵת ה' אֲשֶׁר הוֹצִיאָךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּיַת עַבְדִּים. (יג) אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא וְאֵתוֹ תַעֲבֹד וּבְשִׁמוֹ תִשָּׁבַע. (יד) לֹא תִלְכּוּן אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֶיכֶם. (טו) כִּי אַל קִנְאָה ה' אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבְּךָ פֶּן יִחַרָה אַף ה' אֱלֹהֶיךָ בָּךְ וְהִשְׁמִידְךָ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה... (יז) שְׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן אֵת מִצְוֹת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְעַדְתּוֹ וְחֻקּוֹ אֲשֶׁר צִוְּךָ. (יח) וְעָשִׂיתָ הַיֵּשֶׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי ה' לִמְעַן יִיטֵב לָךְ... (כ) כִּי יִשְׁאַלְךָ בֶּן־בְּנֵי מַחֲרָ לֵאמֹר מָה הָעֵדוּת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵינוּ אֲתָכֶם. (כא) וְאָמַרְתָּ לְבֶנְךָ עַבְדִּים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם וַיִּצְיָאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה. (כב) וַיִּתֵּן ה' אוֹתוֹת וּמִפְתֵּיִם גְּדֹלִים וְרַעִים בְּמִצְרַיִם בְּפָרְעָה וּבְכָל בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ..."

כלומר, ניתן לראות מספר רב של ביטויים שווים או יסודות שווים המקשרים בין שני הפרשיות. על פי בחינה זו ניתן לראות בצורה מאוד ברורה, ש'הדברים האלה' מתייחס גם לדברים שהיו לפני – עשרת הדיברות, וגם לדברים הכתובים אח"כ, או לעצמן של עשרת הדברים – עשרת הדיברות.

אגב כך, ניתן לראות שגם עשרת הדיברות מתקשר עם ויאמר בדיבר של שבת הכותב שיש לזכור את יציאת מצרים, כפי שכתוב בוויאמר.

לאור מבחינה זאת ניתן לראות שמזוהה, לפחות באחד מבחינותיה, מהווה כעין המשך של לוחות הברית שהם כתיבת התורה.

אמנם, אין אדם דן גזירה שווה מעצמו, אך אדם דן גזירה שווה לקיים תלמודו⁵. לענייננו, נראה שהיה ראוי לעשות גזירה שווה 'הדברים' 'הדברים' מעשרת הדיברות ללמד שהדברים הכתובים פה שיש לשנן הם הם עשרת הדיברות. כלומר, אין אדם דן גזירה שווה סתם ללא שום ביסוס. גזירות שוות אלו רק מגיעות מסיני. אך, אם יש לאדם ביסוס לדבריו הוא יכול לעגן את הדברים באמצעות גזירה שווה בכתוב כדי לתת לדין תוקף של 'כתוב בתורה שבכתב'.

בחינה חמישית – היחס למצות תפילין:

בהמשך פרשיית והיה אם שמוע נאמר:

⁵ ירושלמי פסחים ו א.

"(יח) וְשַׁמְתֶם אֶת דְּבַרֵי אֱלֹהִים עַל לְבַבְכֶם וְעַל נַפְשְׁכֶם, וְקִשְׁרֹתֵיכֶם לֹא תִקְרְבוּ עַל יְדֵיכֶם וְהָיוּ לְטוֹטֹפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם. (יט) וְלֹמַדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשַׁבְּתְךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשֹׁכְבְךָ וּבְקוּמְךָ. (כ) וְכִתְבֹתֶם עַל מְזוֹזוֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעֲרֶיךָ.⁶"

התורה לקחה את המקור וסידרה מחדש ולכאורה קירבה את המקביל של "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך" למצות תפילין. מצות תפילין נעקרה ממקומה המקורי על מנת להדגיש שהיא גם כן קשורה ואדוקה לדין של שימה על לבבכם ולא רק בשבתך בביתך ובליכתך בדרך ובשכבך ובקומך. במקור היה צריך להיות כתוב: "וְשַׁמְתֶם אֶת דְּבַרֵי אֱלֹהִים עַל לְבַבְכֶם וְעַל נַפְשְׁכֶם וְלֹמַדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשַׁבְּתְךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשֹׁכְבְךָ וּבְקוּמְךָ. וְקִשְׁרֹתֵיכֶם לֹא תִקְרְבוּ עַל יְדֵיכֶם וְהָיוּ לְטוֹטֹפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם, וְכִתְבֹתֶם עַל מְזוֹזוֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעֲרֶיךָ" כפי שהפרשה מסודרת בסדר המקורי בפרק ו'. כלומר, התורה הקישה את מצות תפילין למצות השינון. לכן ניתן לעיתים למצוא מדרשים המתייחסים ל'דברים האלה' בתור דבר המתייחס בצורה פיזית לתפילין, כגון ההלכה שהתפילין צריכים להיות כנגד הלב שחז"ל דורשים מפסוק זה:

"ההוא מיבעי ליה לכדרכי יצחק דאמר "ושמתם את דברי אלה" – צריכה שתהא שימה כנגד הלב."⁷

בחינה שישית – השמירה:

כעת לאחר עיונינו בפרשיות השונות במקרא, נעבור לנ"ך. נזכיר שוב את הפרשה ונצבע את העניינים הרלוונטיים על מנת להבליט את ההשוואה. נזכיר שכתוב בפרשת שמע:

"(ד) שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד. (ה) וְאֶהְבֵּת אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבַבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ. (ו) וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם עַל לְבַבְךָ. (ז) וְשָׁנַנְתָּם לְבְנֵיךָ וְדַבַּרְתָּ בָּם בְּשַׁבְּתְךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשֹׁכְבְךָ וּבְקוּמְךָ. (ח) וְקִשְׁרֹתֵיכֶם לֹא תִקְרְבוּ עַל יְדֵיכֶם וְהָיוּ לְטוֹטֹפֹת בֵּין עֵינֵיךָ. (ט) וְכִתְבֹתֶם עַל מְזוֹזוֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעֲרֶיךָ.⁸"

כתוב במשלי פרק ו':

"(כ) נֹצֵר בְּנֵי מְצוֹת אַבִּיר וְאֵל תִּטֵּשׁ תּוֹרַת עַמּוּךָ. (כא) קִשְׁרֵם עַל לִבְךָ תִּמְיֵד עֵגֶדֶם עַל גְּרָגְלֹתֶיךָ. (כב) בְּהִתְהַלֵּךְךָ תִּנְחָה אֶתְךָ בְּשֹׁכְבְךָ תִּשְׁמֹר עֲלֶיךָ וְהַקִּיצוֹת הֵיא תִּשְׁיַחְךָ. (כג) כִּי נֵר מְצוּהָ וְתוֹרָה אֹרֶךְ יְדֶיךָ חַיִּים תּוֹכְחוֹת מוֹסֵר. (כד) לִשְׁמֹרְךָ מֵאֲשֶׁת רָע מִחֻלְקֵת לְשׁוֹן נְכָרֶיהָ."⁹

קודם כל ניתן לראות בצורה בולטת את ההשוואה בין שתי הפרשיות. ניתן לראות מפה ומהפרשיות הבאות שנביא ראייה חזקה מאוד שפשט הדברים כפי שמודגש מתייחס לדברי

⁶ דברים יא, יח – כ.

⁷ ברכות יג עמוד ב.

⁸ דברים ו, ד – ח.

⁹ משלי ו, כ – כד.

תורה באופן כללי כפי שהסברנו בבחינה הראשונה. כמו כן, ניתן לראות ששלמה המלך מביא גם את הבחינה שעל לבבך מתייחס לתפילין ולכן הוא ממיר את 'לאות על ידך' ב'על לבך'. עם זאת, בהמשך ניתן לראות בחינה נוספת אותה חושף שלמה המלך בפרשנותו של 'בשכבך' – שמירה. נראה כעת כמה פרשות נוספות בנביאים ובכתובים המצביעים לבחינות אותם תיארנו.

את הבחינה של השמירה ניתן גם למצוא במזחה שהיא בפשטות מהווה כהמשך למריחת הדם על מזוזות הבית במכת בכורות. ראה בהמשך שבאמת המדרש לומד ממריחת הדם על מזחה כי הבין שהדברים אכן קשורים זה לזה מצד משמעותם בבחינת השמירה. כתוב גם כן במשלי פרק א פסוק ח:

"שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמה. (ט) כי לנית חן הם לראשך וענקים לגגרתך."

כמו כן כתוב במשלי פרק ד:

"(א) שמעו בני מוסר אב והקשיבו לדעת בינה. (ב) כי לקח טוב נתתי לכם תורת אלה תעזבו. (ג) כי בן הייתי לאבי רף ויחיד לפני אמי. (ד) וירני ויאמר לי יתמר דברי לבך שמר מצותי וחייה. (ה) קנה תכמה קנה בינה אל תשכח ואל תט מאמרי פי. (ו) אל תעזבה ותשמרן אהבה ותצורן. (ז) ראשית תכמה קנה תכמה ובכל קנייך קנה בינה. (ח) סלסלה ותרוממן תכבדך כי תחבקנה. (ט) תתן לראשך לנית חן עטרת תפארת תמגנך. (יא) בדרך תכמה הריתיך הדרךתיך במעגלי ישר. (יב) בלכתך לא יצר צעדך ואם תרוץ לא תכשל."¹⁰

ובפרק ז כתוב:

"(א) בני שמר אמרי ומצותי תצפן אתך: (ב) שמר מצותי וחייה ותורתי כאישון עיניך: (ג) קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך: (ד) אמר לחכמה אחתי את ומדע לבינה תקרא: (ה) לשמרך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה:"¹¹

ניתן לראות גם בפרשיות אלו את ההשוואה לפרשת שמע.

בחינה שביעית – היחס לבחינת מצות הקהל:

אם מעיינים בפסוקים הדנים במצות הקהל ניתן לראות בפשטות שהמצוה מתייחסת לכעין חזרה על טקס מתן תורה בכל שמיטה. התורה כותבת ביחס למצות הקהל:

"(יח) והיה כשבתו על פסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלויים. (יט) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו

¹⁰ משלי ד, א – יב.

¹¹ משלי ז, א – ה.

לְשֹׁמֵר אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֵת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשׂוֹתָם. (כ) לְבִלְתִּי רוּם לְבָבוֹ
מֵאֲחֵיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן הַמִּצְוָה יְמִין וּשְׂמֹאל לְמַעַן יֵאָרֶץ יָמִים עַל מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבְנָיו
בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל.¹²

ניתן לראות את היחס של המצוה לפרשת עשרת הדיברות והפרשיות סביב שמע ישראל. אך קשר הדברים לשמע ישראל נהיה חזק יותר מהתיאור במלכים ב ובדברי הימים ב על המעמד הקהל שעשה יאשיהו המלך. כתוב בדברי הימים ב פרק לד:

"(כט) וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ וַיֵּאֱסֹף אֶת־כָּל־זִקְנֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם: (ל) וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ בֵּית־יְהוָה וְכָל־
אִישׁ יְהוּדָה וַיִּשְׁבְּי יְרוּשָׁלַם וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל־הָעָם מִגְּדוֹל וְעַד־קָטָן וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵיהֶם
אֶת־כָּל־דְּבָרֵי סֵפֶר הַבְּרִית הַנִּמְצָא בֵּית יְהוָה: (לא) וַיַּעֲמֵד הַמֶּלֶךְ עַל־עַמּוּדוֹ וַיִּכְרֹת אֶת־
הַבְּרִית לִפְנֵי יְהוָה לְלִקֵּת אַחֲרָי יְהוָה וּלְשִׁמּוֹר אֶת־מִצְוֹתָיו וְעִדּוּתָיו וְחֻקָּיו **בְּכָל־לְבָבוֹ**
וּבְכָל־נַפְשׁוֹ לַעֲשׂוֹת אֶת־דְּבָרֵי הַבְּרִית הַכְּתוּבִים עַל־הַסֵּפֶר הַזֶּה:¹³

כלומר, מפה ניתן לראות הפניה ברורה לפרשת שמע או פרשת והיה אם שמוע. כמו כן, במלכים ב כג, כה כתוב:

"וְכִמְהוּ לֹא־הָיָה לִפְנֵי מֶלֶךְ אֲשֶׁר־שָׁב אֶל־יְהוָה **בְּכָל־לְבָבוֹ** וּבְכָל־נַפְשׁוֹ וּבְכָל־מַאֲדוֹ
כְּכָל תּוֹרַת מֹשֶׁה וְאַחֲרָיו לֹא־קָם כְּמֵהוּ:"

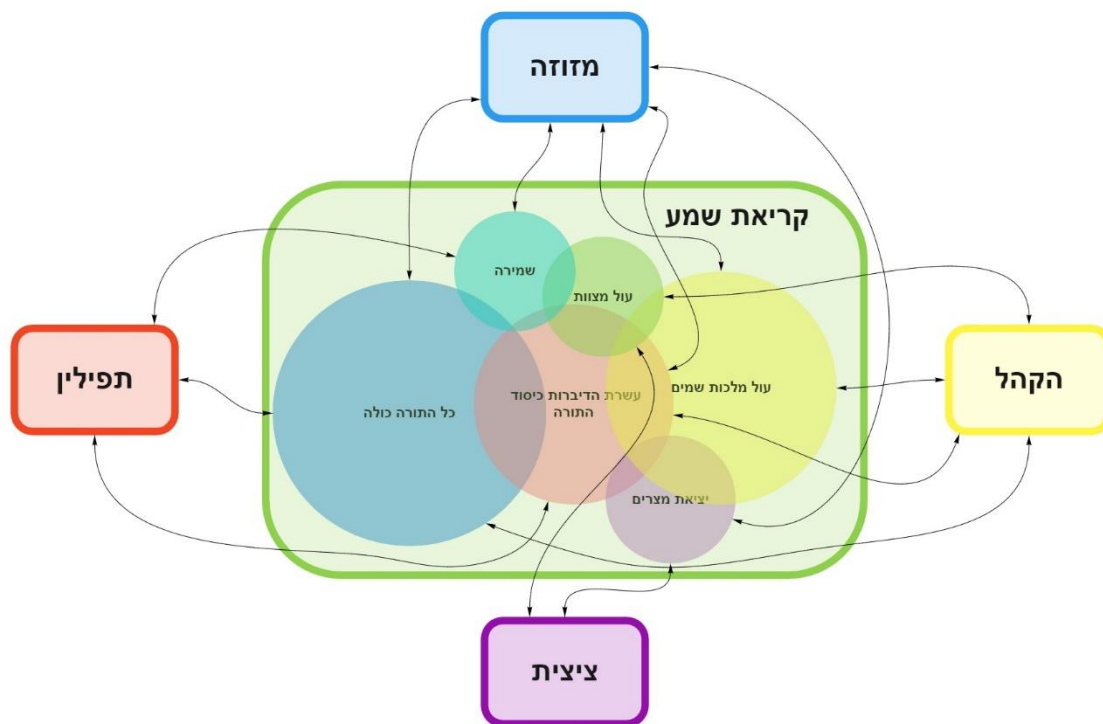
הדברים מעידים בעד עצמן שיש קשר ברור בין הדברים, ושהתורה הקישה בין שתי המצוות.

מסקנה:

לסיכום נציג את הדברים בצורה ויזואלית:

¹² דברים יז, יח – כ.

¹³ הסיפור מתאר את מצות הקהל שקיים יאשיהו המלך.

miro

כפי שניתן לראות, מתוארים הבחינות השונות של המצוה. כל בחינה מתוארת כעיגול והמשקל שהענקתי לכל חלק על פי הניתוח לעיל מוצג בגודל העיגול של כל בחינה. אזור החפיפה של העיגולים בא לתאר את היחס והקשר בין אותם הבחינות החופפות. מבחון, יש את המצוות שהראנו שהוקשו למצוה וכן ניתן לראות לאילו בחינות מהבחינות המרכיבות את שמע הם מתייחסים.

איחוד הבחינות בהגדרת המצוה ודיניה

כעת יש לתת את הדעת איך יש לאחד את הבחינות השונות תוך נתינת מענה והופעה לכל הבחינות השונות, כל אחד לפי משקלו, ומבלי להתעלם מהיחסים עם המצוות האחרות. כל זאת, תוך התייחסות ונתינת משקל גם כן לעקרונות כלליים כפי שנראה להלן.

אילו פרשיות יש לקרוא באיחוד הבחינות?

ישנם שני אפשרויות שניתן להסביר פה: אפשר לומר שזה מסורת מסיני אילו פרשיות כלולות בקריאת שמע, ואילו לא, והאפשרות השניה היא לומר שהכתוב מסרן לחכמים לקבוע מה נכלל, וחכמים הם שקבעו את הדברים הנכללים. הסבר זה לדעתי נשמע כעיקר מפשטי המדרשים והדיון מה צריך להיכלל ומה לא בספרי, וכן בדיון לגבי עשרת הדיברות ופרשת בלק, כפי שנראה להלן.

בפשטות נראה שיש לבנות אותה כמרכיבה כמה שיותר מהבחינות הקודמות. עבור הבחינה הראשונה מן הראוי לחפש דבר שהינו מהווה שורש ויסוד לתורה כולה, שהרי כמובן שאי אפשר לדרוש ממנו לקרוא את כל התורה כולה פעמיים ביום. הכי פשוט הוא לבחור את עשרת הדיברות, גם מצד עצמו וגם מצד הבחינה הראשונה של לימוד התורה שהרי היא מהווה שורש ויסוד לתורה. כמו כן, היא מכילה עניינים של עול מלכות שמים ועול מצוות. עבור הבחינות האחרות נראה ברור מדוע עלינו לצרף גם את והיה אם שמוע וויאמר שהינם מהווים תמצית עבור הבחינות האחרות.

למסקנה, נראה שצריך היה שקריאת שמע יכלול את שמע, והיה אם שמוע, ויאמר ועשרת הדיברות. מצד בחינת השמירה, יש את המזוזה כפי שראינו, וכן בפרשת והיה אם שמוע ניתן לראות את בחינת השמירה.

זמן הקריאה:

לגבי זמן הקריאה יש לבחון כל אחד מהבחינות ולראות מה היה ראוי עבור כל בחינה מצד עצמו. עבור הבחינה של לימוד תורה, צריך להיות ביום ובלילה, בכל זמן, ללא תלות באדם כמאמר הכתוב "והגית בו יומם ולילה". לעומת זאת מצד עול מלכות שמים מובן מדוע זמן הקריאה מתייחס לאדם, מתי שהוא קם ומתי שהוא הולך לישון שהרי עול מלכות שמים מסתובב סביב קבלת האדם והחיים של האדם. לפי בחינת השמירה, מן הראוי שהיא תהיה רק לפני השינה בצורה מובהקת מצד הכתובים עצמן במשלי המזכירים שקריאת שמע דווקא מתייחס לזמן השכיבה שכשאדם שוכב, אז הוא צריך שמירה בעיקר שאז הוא פגיע. באיחודם יחד, נראה שיש לקבוע מצד אחד זמן קבוע ביום ובלילה, מצד הבחינה הראשונה של לימוד התורה, אך מצד הבחינה של עול מלכות שמים יש לבחור זמן שעל פי רוב ייצא גם הזמן שבני אדם שוכבים והזמן שהם קמים על פי רוב. מכיוון שהבחינה של השמירה שייך רק לזמן השכיבה, ואם נקרא אותה גם בבוקר, הרי בחינה זו נבלעת ואיננה ניתנת לזיהוי כלל, שהרי ההדגשה היא שקריאת שמע דווקא בזמן השכיבה, ממילא נראה שיש להפריד אותה מהשאר, כך שנקרא אותה לפני השינה בלבד. לא ראיתי בבחינות האחרות עניין דווקא שקריאת שמע יהיה בזמן מסוים ולכן הם לא משפיעים על זמן הקריאה.

כוונה בקריאה:

מצד הלימוד תורה, מובן שאדם צריך לכוון לשם תלמוד תורה בכל החלקים האלו מצד בחינה זו. אולם, מצד עול מלכות שמים יש מקום לדון אילו חלקים מהווים את תמצית העניין ובהם יש חיוב כוונה – שמע ישראל או כל החלקים הקודמים או אולי כל הפרשה.

ניהול עם היחסים עם המצוות הדומות:

יש לראות איך הדברים מתייחסים לאופן הופעתם של בחינות דומות במצוות אחרות. כמו כן, יש לתת את הדעת איך הדברים מתיישבים עם מצוות אחרות שראינו שהן אדוקות וקשורות למצוה זו – ציצית, תפילין מזוזה והקהל. כמו כן, יש לתת את הדעת האם ישנם עקרונות כלליים כגון טירחא דציבורא ואחרים שיש לצרף לשיקול הסופי בהגדרת המצוה.

חלק ב – עיון בדברי חז"ל

בחלק זה נראה שבאמת חלק ראו את הדברים בצורה דומה. נתחיל בזיהוי חז"ל של הבחינות השונות שהצענו לעיל:

זיהוי הבחינות

בחינת תלמוד תורה:

הגמרא מתארת שאדם יוצא ידי חובת חובת 'לא ימוש ספר התורה הזה מפוך' בקריאת שמע שחרית וערבית לפי רשב"י.¹⁴ כלומר, רואים שיש בחינה מסוימת של לימוד תורה בקריאת שמע שהרי על ידי קריאת שמע דווקא אדם יוצא ידי חובתו.

כמו כן כתוב בירושלמי ברכות פרק א הלכה ב:

"רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי כגון אנו שעוסקים בתלמוד תורה אפילו לקרית שמע אין אנו מפסיקין. רבי יוחנן אמרה על גרמיה כגון אנו שאין אנו עסוקים בתלמוד תורה אפילו לתפלה אנו מפסיקין... זה שינון וזה שינון ואין מבטל שינון מפני שינון. והא תנינן הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שהוא קורא בתורה. הא בעונתה חביבה מד"ת היא היא. אמר יודן רשב"י ע"י שהיה תדיר בד"ת לפיכך אינה חביבה יותר מד"ת."

כלומר, רשב"י לא היה מפסיק מפני שלדעתו קריאת שמע היא שינון, דהיינו לימוד תורה. מכיוון שרשב"י היה עסוק תמיד בתורה, לכן קריאת שמע איננה חביבה יותר מדברי תורה שלו. הבבלי מגיע למסקנה בסוף שאף מי שתורתו אומנותו מפסיק לקריאת שמע. כלומר, הבבלי נתן יותר משקל לבחינת עול מלכות שמים מאשר הירושלמי שנתן את מרכז הדברים לבחינה זו עד כדי כך שרשב"י לא היה צריך לומר את הדברים.

כמו כן אנחנו רואים בירושלמי ברכות פרק א הלכה ה ביחס למספר הברכות והפרשיות בקריאת שמע ביום ובלילה:

"ר' סימון בשם ר' שמואל בר נחמן ע"ש (יהושע א) והגית בו יומם ולילה שתהא הגיות היום והלילה שוין."

¹⁴ מנחות צט

כמו כן במדרשים ובאגדות ניתן לראות שחז"ל הבינו שקריאת שמע מתייחס ללימוד תורה בכללי. חז"ל כותבים:

"תנו רבנן 'ושמתם' - סם תם נמשלה תורה כסם חיים... 'ושננתם' שיהו דברי תורה מיוחדים בפיה..."¹⁵

ובמדרש תנחומא כתוב:

"ומנין אתה למד שאין אהבה זו אלא לשון תלמוד, ראה מה פתיב אחריו, והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוה היום על לבבך (דברים ו, ז). ואי זה, זה תלמוד שהוא על הלב. הוי אומר, ושננתם לבניך, זו תלמוד שצריך שנון."¹⁶

אחת הסיבות שחכמים רצו לצרף את פרשת בלק היא שהיא מזכרת בתורה, בנביאים ובכתובים ולכן הפרשה הזאת מהווה משהו מאוד מקיף ומייצג.

בחינת עול מלכות שמים ועול מצוות:

על כך יש משנה מפורשת שכתוב:

"אמר רבי יהושע בן קרחה: למה קדמה (פרשת) "שמע" ל"והיה אם שמוע"? אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה, ואחר כך יקבל עליו עול מצוות."¹⁷

כתוב במדרש תנחומא:

"ילמדנו רבנו, אדם מישראל מהו שיקבל עליו מלכות שמים כשהוא מהלך. רב אידי ורב הונא בשם רבי יהודה ורבי יוסי בשם רבי שמואל אמרו, אסור לקבל עליו על מלכות שמים כשהוא מהלך, אלא יעמד במקום אחד ויכון לבו לשמים באימה וביראה ברתת ובזיע ביחוד השם, ויקרא שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו, ד), כל אחד ואחד בכונת הלב... וכשמתחיל ואהבת (דברים ו, ה), רצה מהלך, רצה עומד, רצה יושב, שפך כתיב: בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך (דברים ו, ה)."¹⁸

המדרש רואה את הפרשה כולה כעוסקת בעול מלכות שמים, וברמת הכוונה של האדם בכל שלב. את הפסוק הראשון העוסק בעצם העניין דורשת התורה שאדם יכוון בה כפי שרבי מאיר סבור, אך בהמשך אפשר בכל מצב.

בחינת עשרת הדיברות:

כתוב בברכות דף יב עמוד א:

¹⁵ קידושין ל עמוד ב.
¹⁶ מדרש תנחומא נח סימן ג.
¹⁷ ברכות פרק ב משנה ב.
¹⁸ מדרש תנחומא פרשת לך לך א א.

"וקורין עשרת הדברות "שמע", "והיה אם שמוע", "ויאמר", "אמת ויציב", ועבודה, וברכת כהנים.¹⁹ האמר רב יהודה אמר שמואל: אף בגבולין בקשו לקרות כן, אלא שכתב בטלום מפני תרעומת המינין."

משנה זו עוסקת בדברים שנאמרו על ידי הכהנים בבית המקדש. ניתן לראות שבמקדש החזיק הדין שקוראים את עשרת הדברות כחלק משמע כפי שאנחנו הסקנו שהיה מן הראוי שיקרה. בגבולים הדבר לא החזיק, מפני "תרעומת המינים". מצינו עקרון זה גם במקומות אחרים, כגון בברכות נד עמוד א שכתוב שבמקדש היו מברכים עד העולם תמיד עד שקלקלו הצדוקים וכפרו בתחיית המתים ואמרו שאין עולם אלא אחד, התקינו שיאמרו מן העולם ועד העולם שמשמע שיש שתי עולמות. זו דוגמה להשפעתו של חוק ועקרון כללי שלא שייך דווקא בהקשרים של קריאת שמע המשפיע על מאפייני המצוה. אולם במקרה שלנו של קריאת שמע נראה שזה יותר מזה. עצם עניינו של קריאת שמע הוא קבלת עומ"ש ועול מצוות. מכיוון שבאמירת עשרת הדיברות עלולה להיות דווקא קלקול בדיוק בעניין זה של קבלת עול מלכות שמים ועול מצוות, נאלצו לוותר עליו כי יוצא שעשרת הדיברות הוא בדיוק כנגד עניינו של קריאת שמע.

כמו כן, בירושלמי²⁰ הגמרא מתארת איך עשרת הדיברות בעצם רמוזים בשלוש הפרשיות אותם אנחנו קוראים בקריאת שמע. הירושלמי שם מסביר שלאחת השיטות **היא אחת הסיבות** שאנו קוראים את שלושת הפרשיות הוא כי כלולים בה עשרת הדיברות. כמובן שסיבה זאת היא לא הסיבה היחידה. מאידך, אפשר לומר שקריאת שלושת הפרשיות מהווה כעין זכר לקריאת עשרת הדיברות בגבולים. אמנם איננו יכולים לקרוא את עשרת הדיברות עצמן, אך את עניינם אנחנו כן נאמר.

העניין מודגש שם בגמרא שכתוב:

"אמר ר' בא אין מן הדא לית את ש"מ כלום שעשרת הדברות הן הן גופה של שמע."

כמו כן, כתוב בספרי²¹:

"וקשרתם. אלו בקשירה, ואין "ויאמר" בקשירה. שהיה בדין: ומה אם "קדש לי", "והיה כי יביאך", שאינו בשנון, הרי הם בקשירה - "ויאמר", שהוא בשנון, אינו דין שיהא בקשירה? - ת"ל "וקשרתם": אלו בקשירה ואין ויאמר בקשירה. ועדין אני אומר: והרי "קדש לי", "והיה כי יביאך", שקידמו מצות אחרות, הרי הם בקשירה - עשרת הדברות, שלא קידמו מצות אחרות, אינו דין שיהו בקשירה?! אמרת ק"ו: אם "ויאמר", שהוא

¹⁹ המשנה מקורה במסכת תמיד ה, א המובא מקודם בברכות דף יא עמוד ב.

²⁰ ירושלמי ברכות פרק א הלכה ה.

²¹ ספרי דברים פרשה לה (על פרק ו פסוק ח).

בשנון, אינו בקשירה - עשרת הדברות, שאינן בשנון, אינו דין שלא יהיו בקשירה? - והרי "קדש לי", "והיה כי יביאך" יוכיח, שאינן בשנון והרי הם בקשירה, יכול י' הדברות, שאע"פ שאינן בשנון, יהו בקשירה? - ת"ל "וקשרתם": אלו בקשירה, ואין י' הדברות בקשירה."

מתוך שתי ההו"א בספרי ניתן להבין בעצם על שתי בחינות המהותיות בקריאת שמע. קודם כל, הספרי קוראת לקריאת שמע שינון כפי שאמרנו בבחינה של לימוד תורה הכללי. כמו כן, אנחנו רואים שהספרי מעלה את עשרת הדיברות כאופציה להוסיף למצות תפילין. מניין זאת? בפשטות מפני שאמנם היא לא נמצאת בקריאת שמע בפועל, אך היא היתה אמורה להיות. הספרי גם מסביר מהו עניינו – שלא קידמום מצות אחרות. כלומר, זהו תחילת התורה ושורשה כפי שאמרנו.

פרשת ויאמר – ציצית:

כתוב בגמרא²²:

"פרשת ציצית מפני מה קבעוה? אמר רבי יהודה בר חביבא: מפני שיש בה חמישה דברים: מצוות ציצית, יציאת מצרים, עול מצוות, ודעת מינים, הרהור עבירה, והרהור עבודה זרה."

ניתן לראות פה שפרשת ויאמר מחוברת לעניינו של קריאת שמע מכמה בחינות. קודם כל, יש את מצות ציצית. בגמרא מתארת במקום אחר²³:

"ורבנן האי וראיתם אותו מאי עבדי ליה? מיבעי להו לכדתניא: וראיתם אותו וזכרתם - ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת התלויה בו, ואיזו זו? זו קרית שמע, דתנן: מאימתי קורין את שמע בשחרית? משיכיר בין תכלת ללבן."

כלומר, יש קשר בין ראיית הציצית לבין קריאת שמע. כלומר, הגמרא תולה בקשר זה וביחס זה את תחילת זמנו של קריאת שמע של שחרית. יש לשאול, למה הגמרא בחרה דווקא את קריאת שמע בתור המצוה המייצגת את "כל מצוות ה'" ? נראה בפשטות בגלל המיוחדות של קריאת שמע כקשורה לעשרת הדיברות המהווים שורש לתורה וכן כאב טיפוס ללימוד תורה כפי שראינו.

לגבי העניין של זכר ליציאת מצרים, כבר הוכחנו שהוא קשור לפרשת שמע ולפרשה העוקבת שלה. עול מצוות כמובן שגם הוא קשור לקריאת שמע בפרשת והיה אם שמוע. דעת מינים הרהור עבירה והרהור עבודה זרה גם הם כמובן מעניינם של קריאת שמע כפי שראינו לעיל.

²² ברכות יב עמוד ב.

²³ מנחות מג עמוד ב.

כמו כן, כל הדיון בגמרא על זה שראיית הציצית מביא לאדם להיזכר בסוף בכסא הכבוד, נראה מאוד כביטוי של קבלת עול מלכות שמים. אולם, אין לציצית את הבחינה של זמן קריאת שמע מצד התורה שהיא שייכת ליום וללילה, ולכן פרשת ויאמר איננה נוהגת אלא ביום. למעשה, בימינו אנו נוהגים לומר אותה גם בלילה אך מנהג זה הוא רק לאחר מעשה. כלומר, מצד האמת הוא לא שייך ללילה, אלא רק ליום אך בגלל שהתחבר לקריאת שמע הוא נקרא גם בלילה.

כתוב בגמרא בברכות כא עמוד א, ש'ויאמר' הוא מדאורייתא והוא עדיף על אמת ויציב כי "אית ביה תרת" לעניין זכירת יציאת מצרים. כלומר, מעבר לזה שיש בו את יציאת מצרים, יש לו דבר נוסף והוא עול מלכות שמים.

בחינת תפילין:

גם בחינה זו מקבלת עיגון בהלכה כפי שחז"ל אמרו²⁴:

"אמר עולא כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו."

היה חשוב לחז"ל לעגן את היחס לתפילין בהלכה כדי לתת לבחינה זו ביטוי.

כתוב במכילתא דרבי ישמעאל²⁵:

"ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפך מכאן אמרו המניח תפילין, כאלו קורא

בתורה. וכל הקורא בתורה פטור מן התפילין."

לכאורה, לא מובנים הדברים. מה הקשר בין תפילין לתורה, עד כדי כך שלדעת המכילתא הקורא בתורה פטור מתפילין? אלא שלפי המכילתא היחס בין מצות תפילין למצות קריאת שמע הוא כה משמעותי, עד כדי כך שהקורא קריאת שמע, שעיקרו הוא שינון ותלמוד תורה, פטור מתפילין. הוא כאילו שם תפילין שהרי הוא כבר יצא ידי חובת והיו הדברים האלה על לבבך.

כיוון שני הוא לומר שגם בתפילין יש דין של שינון, ולכן הוא כקורא בתורה, והקורא בתורה הרי הוא כאילו יצא ידי חובת תפילין שהרי הוא עשה את עיקר הדברים. הנצי"ב אכן מסביר כך שתפילין בא לעטוף את האדם במצוות, וממילא מצות תפילין פחות מיועד לאדם שהוא גם ככה קורא בתורה, ולכן היה ראוי שיהיה פטור מתפילין כדעת המכילתא, אלא שהתפילין היא חוקה ולכן הדין כולל את כולם.

כמו כן, יש בתפילין וביחס שלו עם קריאת שמע כשדרוג והשלמה של קבלת עול מלכות שמים כפי שכתוב בירושלמי ברכות פרק ב הלכה ג:

²⁴ ברכות יד עמוד ב.

²⁵ מכילתא דרבי ישמעאל על פרק יג פסוק ט.

"ר' חייה בשם ר' יוחנן מה טעם אמרו אדם לובש תפילין וקורא את שמע ומתפלל?
כדי שיקבל עליו מלכות שמים תחילה משלם."
ניתן גם לראות למסקנה שמהפרשיות של תפילין מובאים בין השאר גם פרשת שמע ופרשת
והיה אם שמוע.

בחינת מזחה:

הגמרא כותבת במגילה טז עמוד ב:

"מלמד שצריכה מגלה שרטוט כאמתה של תורה."

רבינו תם²⁶ ור"ח²⁷ מסבירים שהכוונה למזחה. נביא את דברי ר' יהונתן מלוניל שגם סובר
כך²⁸:

"דהינו מזחה שהיא עיקר התורה שיש בה עול מלכות שמים בכל לבבו ובכל נפשו ובכל
מאדו ועול מצות מזחה דכתיב ושננתם וקשרתם וכתבתם."
כלומר, ניתן לראות שמזחה כוללת בה את העניין של עומ"ש.
כתוב במנחות לד עמוד א:

"ת"ר וכתבתם יכול יכתבנה על האבנים? נאמר כאן כתיבה ונאמר להלן כתיבה
(ביחס לספר כריתות), מה להלן על הספר אף כאן על הספר. או כלך לדרך זו נאמר
כאן כתיבה ונאמר להלן כתיבה (לוחות הברית), מה להלן על האבנים אף כאן על
האבנים. נראה למי דומה? דנין כתיבה הנוהגת לדורות מכתובה הנוהגת לדורות ואין
דנין כתיבה הנוהגת לדורות מכתובה שאינה נוהגת לדורות, וכמו שנאמר להלן, ויאמר
להם ברוך מפיו יקרא אלי את הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו."
הגמרא דנה על השאלה האם מזחה צריכה להיות חקוקה על האבנים או כתוב על ספר (דיו
על קלף) כפי שאנחנו נוהגים בימינו. מההו"א ניתן להבין שיש זיקה בין מזחה לעשרת
הדיברות החקוקים על לוחות הברית. לפי המסקנה, מדמים את המזחה לספר של ברוך בן
נריה, שהוא אומר את הדברים האלה. כמובן שספרו שהוא אומר את הדברים האלה מתכתב
עם 'הדברים האלה' בכל התורה כולה, שעליה דנו בחלק הראשון של מאמר זה.
מזחה גם קשורה לזיכרון יציאת מצרים, ולבחינה של השמירה. ניתן לראות זאת מהספרי²⁹:
"ור' יצחק אומר: אינו צריך: הרי הוא אומר (שמות יב) "ולקחו מן הדם ונתנו על שתי
המזחות ועל המשקוף", זה בנה אב, בכל מקום שנאמר "מזחות" הרי אין בכלל שתיים,
עד שיפרוט לך הכתוב "שתי מזחות"."

²⁶ מובא בריטב"א מגילה טז עמוד א.

²⁷ רבינו חננאל מגילה טז עמוד א.

²⁸ פירוש ר"י מלוניל בדף ד עמוד א בדפי הרי"ף.

²⁹ ספרי דברים פרשה לו אות ד.

כלומר, יש יחס בין מזחה לבין הדם שמרחו על מהמזחות והמשקוף ביציאת מצרים. דברי הספרי גם מזכירים את יציאת מצרים וגם מובן מדוע המזחה מהווה הגנה עבור הבית, כהמשך להגנה שהדם שנמרח על המשקוף היווה במכת בכורות. כך אכן מופיע ברש"י על פסחים ד עמוד א.

כמו כן, עצם הפרשיות המזכרות במזחה הם פרשיות 'שמע' ו'והיה אם שמוע'.

בחינת השמירה:

כתוב בברכות ד עמוד ב:

"אמר רבי יהושע בן לוי: אף על פי שקרא אדם קריאת שמע בבית הכנסת — מצוה לקרותו על מטתו. אמר רבי יוסי: מאי קרא — "רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו סלה". כחאמר רב נחמן: אם תלמיד חכם הוא — אין צריך. אמר אבוי: אף תלמיד חכם מיבעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי, כגון: "בדף אפקיד רוחי, פדיתיה אותי ה' אל אמת".

העולה מהקטע בגמרא הוא שעניינו הוא השמירה. כמו כן בירושלמי כתוב שחיוב קריאת שמע על המיטה הוא לשמור מן המזיקים.

יחס למצות הקהל:

המשנה בסוטה מא עמוד א כותבת:

"וקורא מתחילת אלה הדברים עד שמע ושמע והיה אם שמע עשר תעשר כי תכלה לעשר ופרשת המלך וברכות וקללות עד שגומר כל הפרשה"

כלומר, בין השאר המלך קורא את עשרת הדיברות, פרשת שמע ופרשת והיה אם שמוע. העובדה שהוא קורא את הדברים האלו דווקא ברור מאוד על פי מה שהסברנו שהעניינים הוקשו זה לזה.

איחוד הבחינות

זמן קריאת שמע של ערבית:

ניתן לראות בשיטות התנאיות ביחס לזמן, מגמה של איחוד הבחינות שתוארו לעיל. מצד אחד יש את הדין של שכיבה וקימה ממש כפי שזה אצל בני אדם המתאים לקבלת עול מלכות שמים התלויה באדם ובמצב נפשו. מצד שני יש את הבחינה של תלמוד תורה בכללי שלא תלוי בזמן מסוים אלא ביום ובלילה. יש כמה שיטות תנאים שמדובר בתחילת תהליך ההליכה לישון, בתהליך השכיבה. דבר זה, בעיקר מבוסס על מצב נפשו של האדם. כלומר,

המיקוד לפיהם הוא בעיקר עומ"ש. לפי הירושלמי בברכות פרק א הלכה א, זמן קריאת שמע של ערבית מבוסס על זמן הלילה – שלושת הכוכבים. כמו כן אנחנו רואים בירושלמי³⁰ ביחס למספר הברכות והפרשיות בקריאת שמע ביום ובלילה:

"ר' סימון בשם ר' שמואל בר נחמן ע"ש (יהושע א) והגית בו יומם ולילה שתהא הגיות היום והלילה שוין."

ניתן לראות שהגמרא מגדירה מצד מהותו של תלמוד תורה שהזמן הוא יום ולילה. לגבי סוף זמן קריאת שמע של ערבית, רבן גמליאל טוען שעד שיעלה עמוד השחר אפשר לקרות. חכמים אומרים שעד חצות. רשב"י אומר שאפשר עד הנץ החמה. הרי"ף פסק גם את דעת ר"ג (שזמן ק"ש הוא רק עד עה"ש) להלכה, וכתב שדעת חכמים 'עד חצות' היא לכתחילה, דעת ר"ג בדיעבד, ודעת רשב"י באונס, כלומר, כשמחמת אונס לא קרא ק"ש. נראה להסביר את דברי הרי"ף שבהלכה למעשה הוא רוצה לתת ביטוי לכולם. לא שהם לא חולקים אחד על השני אלא שהרי"ף פוסק באופן שאפשר לתת ביטוי ברמה מסוימת לכולם, האם קריאת שמע תלוי במעשי בני אדם או במציאות של לילה. הדברים מדויקים בדברי הרמב"ן³¹:

"שזמן ק"ש לקיים מצוות חכמים עד חצות ואם עבר עליו חצות לילה בשינה או בפשיעה אחרת חייב מיתה אבל קורא הוא עד שיעלה עמוד השחר ואפילו לכתחילה **דודאי לילה הוא** לכל דבר משעלה עמוד השחר יום הוא לכל דבריו ואעפ"כ כיוון דכתב רחמנא בשכבך ולא כתב בבקר ובערב היה ר' שמעון אומר משום ר"ע שיוצא ידי חובתו של לילה בדיעבד **דהא איכא אינשי דגנו** בההיא שעתא..."

כלומר, הרמב"ן טוען שיש פה כמה שיקולים שאנחנו לוקחים בחשבון – מציאות לילה חזון שאנשים ישנים בו בפועל. שניהם בעצם כתובים בתורה, והיא משתמעת לשתי פנים (במכוון).³²

זמן קריאת שמע של שחרית:

יש מחלקות ראשונים בעניין של לברך את ברכות קריאת שמע של שחרית לאחר זמנה. הרא"ש³³ הטור³⁴ ובעקבותם השולחן ערוך³⁵ פוסקים שאסור לברך לאחר ארבע שעות או לאחר חצות (מחלוקת ר"י ות"ק). לעומתם, הרמב"ם³⁶ פוסק שאפשר לברך כל היום.

³⁰ ירושלמי ברכות פרק א הלכה ה.

³¹ ספר מלחמות ה' על ברכות דף ב עמוד א בד"ה כתב בספר המאור תניא רשב"י אומר.

³² כך נמצא גם בשו"ת אהלי שם סימן יג.

³³ רא"ש ברכות פרק א סימן י.

³⁴ טור אורח חיים סימן נח.

³⁵ שולחן ערוך אורח חיים סימן נח סעיף ו.

³⁶ רמב"ם הלכות ק"ש פרק א הלכה יג.

הכסף משנה³⁷ כותב ש'ובקומך' מן התורה הוא כל היום, כל זמן שאנשים ערים, בדומה ל'ובשכבך' שהוא כל הלילה – כל זמן שאנשים שוכבים, ורק מדרבנן מותר לקרוא עד ארבע שעות בשביל להסמיך גאולה לתפילה ומשום שתפילות כנגד תמידין תקנום זה בבוקר. לכן, הרמב"ם פסק שאפשר לברך בדיעבד כל היום.

המגן אברהם חולק וכותב ש'ובקומך' משמע דווקא תהליך הקימה וההתעוררות ולא כל היום, בשונה מ'ובשכבך' שזה כל הלילה. אולם נראה שטענתו של המגן אברהם קשה שהרי 'ובקומך' היא הפך 'ובשכבך' כמו ש'ובלכתך בדרך' זה הפכו של 'בשבתך בביתך'. כמו כן, במשנה בברכות פרק א משנה ג "א"כ למה נאמר בשכבך ובקומך בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם עומדים" כתשובת בית הלל לבית שמאי על פרשנות הפסוק. כלומר, מדובר על הזמן שעומדים ולא רק ההתעוררות. בית שמאי גם כן רק חולקים על האם 'ובשכבך ובקומך' מתייחס לאופן הקריאה או לזמן הקריאה אך גם הם מסכימים שהפרשנות היא עמידה ממש שהרי הם דורשים שיעמוד פיזית ולא רק שיקום.

כמו כן כתוב במדרש תהילים על מזמור קיט על הפסוק 'מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי' (פס' צז):

"אמר דוד אני אוהב'. שנאמר (דברים ו ה) ואהבת את ה' אלקיך. וכתוב (שם ו) והיו הדברים האלה. לכך נאמר מה אהבתי תורתך וגו'. אני הולך למרחץ והיא עמי. אני ישן והיא עמי. כשם שצויתני (שם יז יט) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו. כתיב (משלי ו כב) בהתהלךך תנחה אותך והקיצות היא תשיחך"

כלומר, המדרש אכן קישר בין הפסוק במשלי שראינו לבין פרשת שמע, וכן היא מקשרת זאת לפסוק בתהילים הנ"ל. המדרש לומד מפסוק זה את העובדה שבבחינה המתוארת ב'ובקומך' ביחס לבחינה ש'הדברים האלה' מתייחס לכל התורה, הכוונה היא לכל היום ולא רק לתהליך ההתעוררות. יותר מזה, נראה שבסיס דבריו של דוד המלך בתהילים מבוססים על ההבנה שאכן הפרשה שלנו באה לתאר את כל המצבים האפשריים – בבית, בדרך, בשכיבה ובקימה. לפי זה מובן ש'ובקומך' איננה רק זמן ההתעוררות, אלא זה כל היום כולו. המדרש הזה מפרש את 'הדברים האלה' ביחס לדברים הקודמים לו, אלא שהוא מפרש את הדברים הקודמים לו כמתייחסים לתורה שהרי כתוב 'הדברים האלה' שזה ברור למדרש שהוא מתייחס לתורה (בספרי לג א הדברים מתוארים גם כך שדרך אהבתו היא על ידי התורה). לפי זה, אפשר להסביר על פי דרכו של הכסף משנה בהסבר הרמב"ם שאכן מצוותו כל היום, אך זהו רק הבחינה של תלמוד תורה. הבחינות האחרות כגון עומ"ש שייכות דווקא לבוקר. מחלוקת הראשונים נע סביב השאלה האם מספיק הבחינה של תלמוד תורה כדי שייחשב

³⁷ הלכות קריאת שמע פרק א הלכה יג.

זמנה כל היום לעניין הברכות. המהרש"א³⁸ הולך בדרכו של הרמב"ם שעיקרה של ק"ש היא תלמוד תורה ומוכיח זאת מהברכות אהבה רבה ואמת ויציב שעיקרם על התורה. על פי זה מובן גם כן מדוע אהבה רבה יכולה להוות כתחליף לברכת התורה אם לא ברך.

פרשנות לפרשה על פי המדרש לקח טוב:

כתוב במדרש לקח טוב³⁹:

"פס'. והיו הדברים האלה. לפי שנא' **ואהבת איני יודע כיצד אני אוהבו** אומר **תן לבבך על דברי אלה ואתה מכיר את מי שאמר והיה העולם**. אשר **אנכי מצוך היום**. שיהו בכל יום ויום כמו חדשים בעיניך **כאלו קבלתם היום מהר סיני**. על לבבך. שיהו מכוונין בלבבך. שלא תגמגם בהם אלא כענין שנאמר (משלי ג', ג') **קשרם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך**:"

ניתן לראות במדרש זה הרבה מהבחינות עליהם דיברנו. קודם כל, פרשנות הפסוק הוא ש'הדברים האלה' מתייחסים לדברי תורה בכללי. המדרש מסביר ש'היו הדברים האלה' בא כפרשנות לתחילת הפסוק - איך מגיעים לאהבה. כמו כן המדרש מתאר שיש קשר בין פרשת שמע למעמד הר סיני. זאת על ידי דרשת - 'אנכי' שמצוך היום - שיהיה כמעמד הר סיני. כלומר, אנו רואים שהמדרש מקשר את 'הדברים האלה' לעשרת הדיברות. המדרש מסיים גם עם ההיקש למשלי המבליט את ההיקש לתפילין.

דין בעל קרי:

כותב במדרש שכל טוב⁴⁰:

"דתנן בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניו ולא לאחריה, אבל קריאת שמע מוציא בשפתיו... דתרווייהו הויין מדאורייתא **ואית בהו מלכות שמים**, **וכן נמי בדברי תורה מותר**, דתניא ר' יהודה בן בתירא אומר אין דברי תורה מקבלין טומאה, ומעשה בתלמיד אחד שהי' מגמגם וקרא בדברי תורה למעלה מר' יהודה בן בתירא אמר פתח פיך והאר דבריך שאין דברי תורה מקבלין טומאה, שנא' הלא כה דברי כאש נאום ה' וכפטיש יפוצץ סלע (ירמי' כג כט), מה האש אינה מקבלת טומאה, אף דברי תורה אין מקבלין טומאה."

וכתוב ברמב"ם בהלכות קריאת שמע פרק ד הלכה ח:

³⁸ חידושי אגדות על ברכות טז עמוד א.

³⁹ דברים פרק ו פסוק ו.

⁴⁰ שמות יג, טז.

"וּכְבֹּר נְהַגוּ כָּל יִשְׂרָאֵל לְקִרְוֹת בְּתוֹרָה וְלְקִרְוֹת קְרִיאַת שְׁמַע וְהוּן בְּעֵלֵי קְרִיִּין לְפִי שְׂאִין
דְּבַרֵי תוֹרָה מְקַבְּלִין טְמָאָה אֲלָא עוֹמְדִין בְּטַהְרַתָּן לְעוֹלָם שְׁנֵאמַר (ירמיה כג כט) "הַלּוֹא
כֹּה דְבַרֵי כָּאֵשׁ נָאֵם יי'" מָה אֵשׁ אֵינָה מְקַבְּלַת טְמָאָה אִף דְּבַרֵי תוֹרָה אֵינָם מְקַבְּלִין
טְמָאָה:"

כלומר, באמת מצד שני העניינים קריאת שמע נקראת על ידי בעל קרי. גם מצד זה שהוא
כקורא בתורה ודברי תורה לא מקבלים טומאה וגם מצד חשיבות קבלת עול מלכות שמים.

פרשת בלק:

הגמרא מביאה בברכות יב עמוד ב:

"אמר רבי אבהו בן זוטרתני אמר רבי יהודה בר זבדא: בקשו לקבוע פרשת בלק בקריאת
שמע, ומפני מה לא קבעוה — משום טורח צבור. מאי טעמא? אילימא משום דכתיב
בה: "אל מציאם ממצרים" — לימא פרשת רבית ופרשת משקלות דכתיב בהן יציאת
מצרים. אלא אמר רבי יוסי בר אבין, משום דכתיב בה האי קרא: "כרע שכב כארי
וכלביא מי יקימנו".

לכאורה הדברים לא מובנים כלל. איך העובדה שמחכרים באקראי בפסוק שכיבה וקימה
נאמר את הפרשה בקריאת שמע? איך הפרשה קשורה לעניין כלל?
המדרש רבה מרחיב בעניין הזה במדבר רבה פרשה כ אות כ⁴¹:

"הוּן הוּן עִם כְּלָבִיא יְקוּם (במדבר כג, כד), אֵין אֵמָה בְּעוֹלָם כִּיֻּצָא בְּהֵם, הָרִי הוּן יִשְׁנִים
מִן הַתּוֹרָה וּמִן הַמְּצוּוֹת וְעוֹמְדִין מִשְׁנַתָּן כְּאֲרִיּוֹת וְחוֹטְפִין קְרִיאַת שְׁמַע וּמְמַלִּיכִין לְהַקְדוּשׁ
בְּרוּךְ הוּא, וְנִעְשִׂין כְּאֲרִיּוֹת וּמְפַלְגִין לְדֶרֶךְ אֶרֶץ, לְמִשְׁאָ וּמִתָּן, אִם נִתְקַל אֶחָד מֵהֶם בְּכֻלָּם
אוּ אִם מְחַבְּלִין בְּאֵין לְגַע בְּאֶחָד מֵהֶן, מְמַלִּיךְ לְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא (במדבר כג, כד): לֹא
יִשְׁכַּב עַד יֵאֱכַל טָרֵף, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר (דברים ו, ד): ה' אֶחָד, נֶאֱכָלִין הַמְּחַבְּלִין מִפְּנֵיו
וּמִלְחָשֵׁין אַחֲרָיו: בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מְלַכּוֹתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד, וּבוֹרְחִין, וְהוּא נִסְמָךְ בְּקְרִיאַת שְׁמַע
מִשׁוּמְרֵי הַיּוֹם לְשׁוּמְרֵי הַלַּיְלָה, וְכִשְׁבָּא לִישָׁן מִפְּקִיד רוּחוֹ לְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׁנֵאמַר
(תהלים לא, ו): בְּיַדְךָ אֶפְקִיד רוּחִי. וְכִשְׁנַעַר מִמְּלִיךְ לְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, הַשׁוּמְרִים
בְּלַיְלָה מוֹסְרִין אוֹתוֹ לְשׁוּמְרֵי הַיּוֹם, שְׁנֵאמַר (תהלים קל, ו): נַפְשִׁי לַה' מִשְׁמְרִים לְבָקֵר
שְׁמְרִים לְבָקֵר, לִכֵּן בְּלַעַם אוֹמֵר אֵי זֹו אֵמָה כְּזֹו."

כלומר, יש פה את העניין של עול מלכות שמים והמלכת ה', ובנוסף יש את העניין של
השמירה הנגזרת מההיתלות בה' וקבלת עול מלכותו.
לפי הירושלמי ברכות פרק א הלכה ה מובאים כמה הסברים אחרים לעניין:

⁴¹ מובא גם בתנחומא בלק פרשה יד אות א.

"רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יהודה בר זבדא בדין ה'יהו שיהו קורין פ'רשת ב'לק ובלעם ב'כל-יום ומפני מה אין קורין אותם שלא להטריח על הציבור. רבי חונה אמר מפני שכתוב בה שכיבה וקימה. רבי יוסי בי רבי בון אמר מפני שכתוב בהן יציאה ומלכות. אמר רבי אלעזר מפני שכתובה בתורה בנביאים ובכתובים."

רבי חונא מביא את הסיבה המובאת בבבלי במסקנה. הסברו של רבי יוסי בי רבי בון הוא שישנם עניינים הכלולים בפרשה זאת שהם מענייניו של קריאת שמע - יציאת מצרים ומלכות, כלומר, עול מלכות שמים. הסברו של רבי אלעזר מובן על בסיס הבחינה של תלמוד תורה בכללי - שחכמים ראו בעובדה שפרשת בלק מופיעה בכל חלק בתנ"ך כנציג לכל התורה כולה.

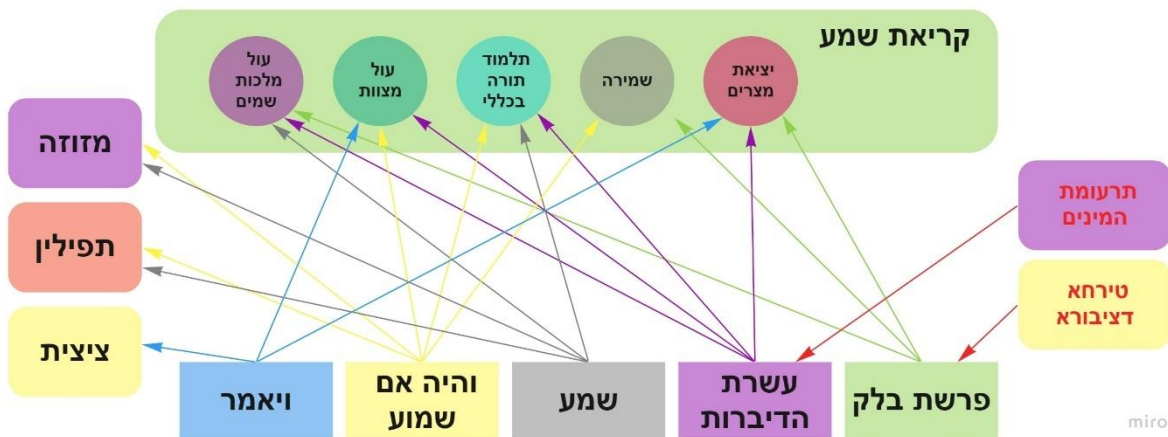
אכן כל הדברים הנ"ל כתובים בכמה פסוקים צמודים בבמדבר פרק כג:

"כא לא־הִבִּיט אֶנֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא־רָאָה עִמָּל בְּיִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ: כב אֵל מוֹצִיאֵם מִמִּצְרַיִם כְּתוּעַפֶּת רָאֵם לוֹ: כג כִּי לֹא־נָחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא־קָסַם בְּיִשְׂרָאֵל כְּעַת יֹאמֶר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מִה־פָּעַל אֵל: כד הֲרַעַם כְּלָבִיא יְקוּם וּכְאֲרִי יִתְנַשֵּׂא לֹא יִשְׁכַּב עַד־יֵאכַל לֶטְרֵף וְדַם־חַלְלִים יִשְׁתֶּה:"

הגמרא מתארת שלמסקנה לא קיבלו אותה משום טירחא דציבורא. זו עוד דוגמה להשפעתו של חוק ועקרון כללי שלא שייך דווקא בהקשרים של קריאת שמע המשפיע על מאפייני המצוה.

מסקנה:

להלן תרשים המציג בצורה ויזואלית מהם היתרונות והחסרונות בכל פרשייה - מה כל פרשייה כוללת, והאם יש לה חסרונות:

ניתן לראות מה נכלל בכל פרשייה שנבחנה כמועמדת להיכלל ב'ודיברת במ'. הבחינות של קריאת שמע מתוארים למעלה, והמצוות שהוקשו אליה בצד שמאל. בצד ימין מוצגים העקרונות הכלליים המהווים חסרונות לחלק מהפרשיות.

האם קריאת שמע מדאורייתא?

למסקנה, יש לדון האם התוצאה שקיבלנו היא מספיק קרובה לציווי במקראות עצמן כך שנגדיר את התוצאה כקרובה יותר לפרשנות המקרא ופחות כחקיקת חז"ל, ואם אכן נגדיר זאת כדאורייתא, אילו חלקים ממנו ואילו הם כבר תוספות והרחבות מדרבנן. האם בחירת הפרשיות עצמן טמון כבר בתוך הגדרת המצוה ממש או שמסרן הכתוב לחכמים? השאלה היא איפה למקם אותם על הציר הבא:

נראה שבסך הכל הפרשיות עצמן נבחרו על ידי חכמים, ולא ממש מוגדרים במקראות בצורה מפורשת. דבר זה אומר שיכולים להיות דברים שחכמים בחרו ויש להם תוקף דאורייתאי כי הם מייצגים את הבחינות השונות שצריכים להתגלות במצוה. עצם העובדה שישנם פרשיות כמו עשרת הדיברות שבהתחלה רצו להגדיר כחלק מהקריאה ובסוף הם נדחו, אף שהן מהותיות מאוד מצד ענייני קריאת שמע, מחייב כאפשרות הראשונה שהצענו מקודם, שהפרשיות נמסרו לחכמים לקבוע מהן. אחרת, היה הדין צריך להיות מוגדר מדאורייתא, ולא היינו פוסלים את חלקים מהפרשיות הכלולות משום תרעומת המינים וכדומה. לאור העובדה, שזוהי מצוה הנמצאת על הרצף והרבה ממהותה מוגדרת על ידי חכמים ולא מוגדר במפורש בתורה מה צריך לקרות, פתח את הדיון בגמרא האם הדין בכלל מדאורייתא או שכבר התרחקנו יותר מדי מפרשנות הכתובים ויש להגדיר זאת כחקיקה חדש של חכמים, דהיינו שהדין מדרבנן. שאלה זאת המשיכה אף בראשונים, שגם אם נגדיר זאת כדאורייתא? האם כולו מדאורייתא או שמא חלקים מסוימים ממנו ואילו אחרים הם כבר תוספת של חכמים.